

Druga polovica

Recenzija knjige *Po svoji poti*

Boštjan Bugarič

Imena, kot so Marion Mahony Griffin, Jean Fletcher, Anne Tyng in Lilly Reich, vedno zasledimo nekje na robu arhitekturne zgodovine, saj slednja predano delo teh žensk samoumevno pripisuje njihovim moškim kolegom, Wrightu, Gropiusu, Miesu in Kahnu. V letu 1991 je Pritzkerjeva nagrada za arhitekturno delo pripadla Robertu Venturiju. Zakaj je ni prejela tudi Denise Scott Brown?

Pred nedavnim sem se vrnil iz Podgorice, kjer sem imel priložnost obiskati nekatera arhitekturna dela Svetlane Kane Radevič, prejemnice jugoslovanske arhitekturne nagrade časnika Borba. Samosvoj umetniški duh jo je iz Črne gore popeljal v ZDA, kjer se je izobraževala in delala pri Kahnu. Ob vrnitvi v Jugoslavijo se je že takoj na začetku kariere izvila iz šovinističnega balkanskega primeža, se postavila na lastne noge in izvedla neverjeten opus arhitekturnih del, kakršna so v tistem času ustvarjali samo moški tovariši. Pa vendar dobiva njen opus mednarodno prepoznavnost šele v zadnjih letih, kar z dosedanjo slabo prepoznavnostjo njene pomena bistveno prispeva k nespoštovanju in skrunjenju njenih del. Bizaren primer je njen nagrajeni Hotel Podgorica, kjer so tik ob vhodu v objekt sezidali anonimen nebotičnik in z njim preglasili eno izmed vodilnih del arhitekture jugoslovanskega modernizma. Največja ironija je v tem, da sta bili zasnova in umestitev nebotičnika izbrani prek javnega natečaja.

Ima smisel začeti razglabljati o pomenu, vzvodih, se spraševati o vzrokih? Drugačnost, solidarnost in znanje vsakodnevno preglašuje navlaka komercialnega šuma. Zato je še toliko bolj pomembno zabeležiti, zapisati, ubesediti trenutno stanje, ki ob gnevu in strahu prinaša tudi pomembne tiskane dokumente. Eden izmed pomembnejših je vodnik *Po svoji poti*, ki je leta 2021 izšel v okviru društva Mesto žensk. V njegovem predgovoru nas častna predsednica društva Svetlana Slapšak opominja, da »žensko oko vidi drugo in drugače od moškega, ker je zgodovina žensk proizvedla drugačen pogled, drugačno doživetje prostora, drugačen življenjski tempo in drugačen fokus«. Zato ta publikacija ni samo turistični vodnik. Ne zaznamuje zgolj lokacij, ampak pripoveduje zgodbe o boju žensk različnih poklicev, ki so s težkim in neprestanim opominjanjem ter nenehnim bojem za enakopravnost na zemljevidu zgodovine zaznamovale petindvajset krajev na Slovenskem. Poleg slovenskega sta pripravljena tudi podobna vodnika za Severno Makedonijo in Hrvaško. Zgodbe revolucionark, ki so se od Trsta do Murske Sobote, od Jesenic do Metlike ter drugod po Sloveniji borile za dostojno življenje, za pravico do lastne neodvisnosti, je zapisala urednica Tea Hvala s soavtoricami Ano Cergol Paradiž, Manco G. Renko, Jasmino Jerant, Katjo Pur, Urško Repar, Ireno Selišnik, Urško Strle, Petro Testen Koren in Nino Vodopivec. Urednica z vodnikom odstira zgodbe pozabljenih žensk in jih umešča v kolektivni spomin celotne slovenske družbe. Petindvajset predstavljenih zgodb usmerja fokus na zapis zgodovine celotne družbe, ne zgolj moškega dela. S tem uvidom nam avtorice približajo trenutke ženske zgodovine, ki se od splošne zgodovine razlikuje v tem, da so slednjo napisali moški, ker ženske v uradni politiki niso imele moči in vpliva. Tako nam avtorice v vodniku predstavljajo zgodbe delavk v kamnolomih in kamnoseštvi, železarstvu, tekstilni industriji, zgodbe žrtev čarovniških procesov, igralk,

© Nada Znak

pisateljic, pravnih, partizanskih zdravnic, bolničark, arhitektk in oblikovalk. Zgodbe, povezane z jasnim pomenom in oblikovane v petindvajset izletov po različnih krajih Slovenije, ki odpirajo nove vpoglede v zgodovino te naše male dežele. Zamolčane resnice ne moremo posredovati, če je ne zapišemo in ne izgovorimo. Iz zgodbe se mi za revijo zdi primerna zgodba Gizele Šuklje, Plečnikove varovanke, o kateri se ne ve veliko. Sprašujem se, zakaj gradivo o tej pomembni ženski, katere senzibilna risba je del Plečnikove *Architecture perennis* in ki je pod Plečnikovo taktirko projektirala njegove Žale ter njegovo Narodno in univerzitetno knjižnico, še ni bilo zadostno predstavljeno. Sama se je zelo dobro zavedala, da je njena arhitekturna pot dvakrat težja od poti njenih moških tovarišev. Za svoje delo v biroju Augusta Perreta ni bila plačana in je bila zato primorana delati še kot varuška. Zakaj slovenske arhitekturne institucije njene zgodbe še niso predstavile široki javnosti? Prevlada moških v arhitekturi vpliva na razvoj mest, v katerih živimo. In tukaj ne govorimo samo o občutku varnosti, temveč tudi o občutku solidarnosti, spoštovanju in odkrivanju raznolikosti. V letošnjem Plečnikovem letu zato v spomin vključimo tudi Gizelo Šuklje, nikoli ne pozabimo na drugi del zgodbe. Med drugim je prispevek v tej smeri tudi izdaja tega izjemnega vodnika. Sprašujem se, zakaj je izšel šele leta 2021. Morda zato, ker slovensko zgodovino piše pretežno moška polovica.